

Murhan etiikka

P e k k a P e s o n e n

Dostojevskin romaani *Rikos ja rangaistus* on dekkari, ei kuitenkaan ihan tavanmukainen. Rikoksen tekijä on selvillä alusta alkaen. Hän suunnittelee murhaa ja tekee sen. Sen jälkeen jännite syntyy hänen osoittamisestaan murhaajaksi ja jäämisestään kiinni. Dostojevskilla kysymys on ennen kaikkea siitä, tunnustaako murhaaja tekonsa. Tarkka lukija voi laskea, että romaanin sankari Rodion Romanovitš Raskolnikov pohtii – ja joutuu pohtimaan – tunnustamista 11 kertaa. Romaani päättyy tunnustukseen. Vain epilogi seuraa sen jälkeen.

Raskolnikov päätyy tunnustamaan monesta syystä. Perinteisen dekkarijuonen mukaisesti verkko kiristyy hänen ympärillään: seinän takaa on kuunneltu, portaikossa on saatettu nähdä, satunnainen ohikulkija heittää syytteen kasvoille ja keskustelut tutkintotuomari Porfirii Petrovitšin kanssa saavat alusta alkaen tuntemaan, että tuo mies tietää kaiken jo, ei vain sano. Mutta ennen kaikkea tunnustamaan ajaa häilyvä mieli, painajaiset, unet ja houreet. ”Onko minun tunnustettava” liittyy aina kysymyksiin ”näenkö unta”, ”oliko kaikki tottakaan” ja toistuvasti: ”olenko

tullut hulluksi?”. Tämä tunne valtaa Raskolnikovin myös heti sen jälkeen, kun hän on ensi kertaa tunnustanut rikoksensa Sonjalle, köyhyyden prostituoiduksi ajamalle ”pyhälle huoralle”, joka epilogissa seuraa Raskolnikovia Siperiaan.

Miksi Raskolnikov murhasi? Tätä käytin vuosikausia kysymyksenä ensimmäisen vuoden venäjän kielen ja kirjallisuuden opiskelijoille heidän tenttiessään venäläisiä perusklassikkoja. Ja sain monenlaisia vastauksia sivukaupalla kirjoitetuista analyyseistä sellaisiin tiivistyksiin kuin: ”Kun sen rahat loppu!” Tästä vastauksesta ei voinut antaa pyöreätä nollaa, sillä on monia ulottuvuuksia.

Raskolnikov on köyhä ylioppilas, joka välillä panttasi vähäisiä tavaroitaan pienistä summista elääkseen. Näin hän tutustui koronkiskuri-eukkoon – ja sai murhan kohteen testatakseen teoriansa. Ryöstämiään rahoja ja tavaroita hän ei koskaan käyttänyt. Sen sijaan hän antoi muulla tavoin saamiaan rahoja kohtaamilleen onnettomille – juopolle virkamies Marmeladoville, hänen kuoltuaan tämän leskelle ja lapsille, kadulla kohtaamalleen onnettomalle tytölle – kärsiville lähimmäisille. Tekikö hän näin sovittaakseen rikoksensa? Ihan niin yksinkertainen ei selitys ole, mutta olennaista on kärsimyksen kohtaaminen. Ja raha. Se on Dostojevskilla yhtä tiiviisti toistuva motiivi kuin rikoskin. Ja ne ovat riippuvaisia toisistaan. Romaanissa käydään monentasoista ihmiskauppaa. Siihen ja sen kävijöihin Raskolnikov suhtautuu inhoten.

Raskolnikovin tekemän murhan motiivi on oman itsensä testaaminen. Minän kiinnostuksen kohteena on teoria väkivallan oikeutuksesta ja siihen liittyen ihmisestä, jolla tämä oikeus voisi olla. Raskolnikov jakaa ihmiset kahteen luokkaan: tavallisiin ja poikkeuksellisiin, muiden yläpuolella oleviin. Hän ei käytä yli-ihmis-terminiä, vaikka tunsi Nietzschen varhaisia näkemyksiä lähinnä referoituina. Itse hän ei tietävästi Nietzscheä koskaan lukenut. Hegelin näkemys kahtalaisista ihmisistä oli sen sijaan tuttu nuoruuden vuosilta. Poikkeusihmisillä on oikeus murhaan, jos murhan kohde on yhteiskunnallisesti vahingollinen ”täi”, jollainen koronkiskurieukko Raskolnikovin silmissä on. Murhaajaksi on oikeutettu se, joka kykenee ottamaan teostaan vastuun ja jonka oikeuskäsitys sallii murhatyön. Napoleon antoi sodissa surmata suuren määrän ihmisiä, koska oli johtaja, muiden yläpuolella, ja näki tekonsa oikeutetuksi, so. uuteen parempaan yhteiskuntaan ja maailmaan johtavaksi. Murhaan päätyminen on rationaalisen erittelevän pohdinnan tulos. Raskolnikov ajautuu teorioineen umpikujaan heti murhan jälkeen. Hän ei kestä tekonsa seurauksia eikä ole teorioidensa mittainen mies. Hän ajautuu epätoivoon, hulluuden partaalle, häilyty tuskan ja oivalluksen välillä. Ennen kaikkea hän kokee ja kohtaa kärsimyksen, ja se on pelastuksen alku. Kärsimyksen merkitystä korostetaan eri tavoin jatkuvasti. Rikosta seuraava rangaistus on sovittava kärsimys. Siitä tulee viime kädessä vapahdus, jota Raskolnikov etsii. Tämän Dostojevski pyrki osoittamaan, se oli hänen romaaninsa intentio.

Yksi Dostojevskin varhaisteoksia on *Kaksoisolento*. Kaikissa hänen myöhemmissä suurissa romaaneissaan pelot, unet ja harhat liittyvät kaksoisolento-temaan, samoin kuin suuret moraaliset peruskysymykset: hyvä ja paha.

Jos Raskolnikovin monin tavoin jakautuneelle minälle etsii kaksoisolentoja, on selvää, että Sonja Marmeladova on hänen ”hyvä minänsä”. Kärsimyksen tien kulkija johtaa Raskolnikovin tunnustamaan, kohtaamaan katumuksen ja anteeksiannon, tien kohti Kristusta. On olennaista, että Raskolnikov pyytää ensimmäisen kerran

rikoksensa tunnustettuaan Sonjaa lukemaan kertomuksen Lasaruksesta, jonka Kristus herättää henkiin. Mutta onko Raskolnikov ihmeellä henkiin herätetty Lasarus vai Kristus – itsensä ja Venäjän pelastaja?

Demoninen, paha Raskolnikov on ilman muuta Svidrigailov, joka päättyy itsemurhaan. Svidrigailov on ”yli-ihminen”, jolle muiden yläpuolelle asettuminen antaa rajattomat subjektiivisen nautinnon mahdollisuudet. Irstaus johtaa mm. 13-vuotiaan tytön puolisoiksi ostamiseen. Romaanissaan *Riivaajat*, jossa Dostojevski halusi kuvata Suuren Syntisen, pahuuden ruumiillistuma on Stavrogin, jonka nihilististä kumouksellisuuttakin suurempi rikos on lapsen raiskaus. Kertomus siitä sensuroitiin aikanaan romaanista ja voitiin julkaista vasta kymmeniä vuosia romaanin julkaisemisen jälkeen.

Jo Raskolnikovin nimi viittaa jakautumiseen ja kaksoisolentoihin. Venäjän sana *raskol* merkitsee jakoa, jakautumista. Kulttuurihistoriallisesti se merkitsi myös Venäjän ortodoksisen kirkon jakautumista 1600-luvun lopulla vanhauskoisiin ankaraa uskonnollisuutta ja pyhää kansallista traditiota kannattaviin ja Pietari I:n – oman kaupunkinsa perustajan ja nimenantajan – liberaaleja länsimielisiä uudistuksia puolustaviin. Raskolnikovin pohdinnoissa ja hänen hahmonsä erilaisissa tulkinnoissa tällä semanttisella tasolla on tärkeä merkitys.

Romaanin järjen mies on Razumihin. Hänen nimensä juontuu venäjän sanasta järki (*razum*). Onko se Dostojevskin ironiaa? Raskolnikov on tuhoutua teoriaansa ja ajautuu umpikujaan ja kaaokseen kaikissa käytännön toimissaan. Razumihin on rakastettava toimen mies, joka järjestelee niin raha- kuin ihmissuhdeasiat mallilleen. Hän pelastaa lähipiirinsä ihmiset pahimmalta ja saa romaanin epilogissa omakseen rakastettunsa, Raskolnikovin sisaren.

Ketkä Venäjää ohjaavat? Keiden on tulevaisuus? Toimen miesten toimet ja heidän ohjaamansa kumoukset pelottavat. Mutta murhista, kansanmurhistakaan, eivät piittaa muiden yläpuolelle nousevat poikkeusyksilöt, vapaan tahtonsa toteuttajat, jotka ottavat vastuun teoistaan

tai ainakin kuvittelevat ottavansa.

Rikoksessa ja rangaistuksessa avainhahmo näiden kysymysten selvittämisessä on tutkintotuomari Porfiri Petrovitš. Hän on Raskolnikovin kuulustelija, joka kysymyksillään ja kommenteillaan saa hänet suunniltaan ja lopulta tunnustamaan rikoksensa. Porfiri Petrovitš aavistaa, arvaa ja oikeastaan tietää Raskolnikovin syylliseksi alusta alkaen, mutta käy huikeissa keskusteluissa – jotka ovat lähinnä hänen monologejaan – läpi kaikki dekkaritradition mukaiset paljastamisen menettelyt. Niiden edessä rikollinen on voimaton.

Porfiri Petrovitš tuntee Raskolnikovin artikkelein, jossa hän on esitellyt omaa teoriaansa. Siitä lähtevät kaikki keskustelut – pohdinnat hyvästä ja pahasta, murhan oikeutuksesta, erilaisista ihmistyypeistä, kumouksellisista, nihilisteistä, Venäjän uuden tien etsijöistä ja heidän myötään koko Venäjän kohtalosta. Porfiri Petrovitš on johdattelevan dialogin mestari, hän tietää, mutta panee kuulusteltavan vastaamaan, saattaa hänet umpikujaan ja sinne tultua avaa taas uusia näkökulmia. Hän hämää ja hermostuttaa täydellisesti. Ulkoinen hahmo on luihu, Porfiri nauraa eri tavoin jatkuvasti. Dostojevski kuvaa tarkkaan erilaiset vinot hymyt ja irvistykset. Raskolnikov kiinnittää niihin suurta huomiota, ja ne saavat hänet suunniltaan.

Oikeastaan vasta epilogi paljastaa tutkintotuomarin ajattelun ja tarkoitukset, vaikka ne ovat keskusteluista luettavissa ja tulkittavissa. Porfiri Petrovitšille on ollut olennaista, että murhaaja tunnustaa itse: sen avulla tuomio saadaan lievemmäksi. Tästä Raskolnikov hermostuu, hän olisi halunnut mahdollisimman kovan rangaistuksen käydäkseen kärsimystiensä loppuun saakka. Mutta tuomari toivookin hänen palaavan vankileiriltä uutena ihmisenä, joka yhdistää teoriansa ja kokemansa maailmankatsomuksen muutoksen. Sen Raskolnikov kokee lopullisesti vasta romaanin viimeisessä kappaleessa. Ja siinä on Porfirin mukaan uuden alku, uusi venäläinen ihminen, kärsinyt ja nöyrytnyt ja sellaisena valmis käytännön tekoihin: ihmisen, Venäjän ja maailman muuttamiseen, mutta ei sosiaalisen

eikä sosialistisen kumouksen avulla. Myöhemmissä Dostojevskin romaaneissa Raskolnikovin hahmo saa erilaisia toisintoja, joissa tuo tavoite samoin kuin sen luhistuminen ovat moneen kertaan esillä.

Voisiko Raskolnikov olla tulevan Venäjän pelastaja? Onko hän Kristus, sijaiskärsijä? Tämänkaltaisten tulkintojen mahdollisuuksia Dostojevski taustoittaa lehtiartikkeleissaan varsin suoraviivaisesti ja yksioikoisesti. Mutta romaaneissaan hän on paljon monitasoisempi – onneksi: muuten ne eivät olisi suurta maailmankirjallisuutta. Siksipä niiden yksinkertaistava käyttö on aina kiusallista. Näin juuri katkelman TV-haastattelusta. Siinä Naši-järjestön nuoret totesivat huokaisten ja vakavin katsein kulkevansa Dostojevskin ja Tolstoin viitoittamaa tietä kohti suurta Venäjää, joka torjuu vahingolliset ja vihamieliset läntiset vaikutteet. Lehtimies Dostojevski saattaisi olla tähän tulkintaan tyytyväinenkin, kirjailija Dostojevski tuskin.

Vastaavanlaisin vapain tulkinnoin voisi *Rikosta ja rangaistusta* lukea miettimällä rahan roolia. Sen avulla toimitaan, usein kyseenalaisin keinoin ja päämäärin, mutta välillä sillä on myös pelastava voima. Voisivatko vangitut ja vainotut raharikkaat, joilla on tilillään hyviä tekoja, ehkä katumusta, nöyrytmistä ja kärsimystäkin, luoda uutta Venäjää, esimerkiksi sellaiset kuin vainottu ja vangittu Hodorkovski tai vähemmän vainottu kulttuurin miljoonatukija Prohorov?

Entä nykyiset rikoksen uhrut? Heissä on paljon koronkiskurieukon jäljissä kulkeneita. Entä uudenlaiseen Venäjään uskoneet murhien uhrut? Monet näkivät Anna Politkovskajan rikollisena, jonka rikkoi ”oikeaa venäläisyyttä” vastaan, mutta monet sijaiskärsijänä ja uuden elämän julistajana – Kristuksenakin.

Onko olemassa oikeutettua rikosta? Onko oikeita rangaistuksia? Eräitä kansan syvien rivien vastauksia voi lukea koronkiskurieukon oletetun asuintalon rappukäytävän seiniltä. Dostojevski kuvaa tarkkaan Raskolnikovin Pietarin. Monet paikat nimetään. Romaanissa kerrotaan, että Raskolnikovin asuintalosta on 700 askelta taloon, jossa hän murhasi. Talo, rappukäytävä,

kerros ja huoneisto on paikannettu. Rappuun on vaellettu useampia vuosikymmeniä, viimeisinä vuosina päivystävien talossa asuvien mummojen ohi. He päästivät sisään vasta kun saivat korvauksen päivystyksestään. Nyt ei ole enää mummoja, koska rappuun ei enää pääse. Muistan hyvin seiniin kirjoitettuja kommentteja, jotka väliin käyvät dialogia keskenään: *Rodja olemme kanssasi, Rodja Jumala oli kanssasi, Rodja teit oikein – eukot ansaitsevat kuoleman, Rodja sinulle kuuluu ikuinen elämä! Pelastiko*

Rodja Venäjän? Oliko Rodja Kristus? Oliko Raskolnikov Jeltsin? Ei, vaan Putin! Putinille eivät eukot riitä!

Dostojevski oli julistaja, jota yhä uudelleen on luettu myös profeettana. Mutta suurena kirjailijana hän panee ihmiskuvansa, maailmankatsomuksensa ja julistamansa totuudet ristivalotukseen. Ne käyvät *Rikoksessa ja rangaistuksessa* jatkuvaa dialogia. Sitäkin voi kutsua oikeudenkäynniksi.

Lähteet

Dostojevski, Fjodor (1979), *Riivaajat*. Suom. Ida Pekari & Esa Adrian. Helsinki: Otava. (Alkuteos 1872).

Dostojevski, Fjodor (2008), *Rikos ja rangaistus*. Suom. Olli Kuukasjärvi. Helsinki: Otava. (Al-

kuteos 1866).

Dostojevski, Fjodor (2011), *Kaksoisolento*. Suom. Olli Kuukasjärvi. Helsinki: Otava. (Alkuteos 1846).